

שינויים במדיניות הבריטית לעצירת ההעפלה – 1947

מאת יהודה בן-צור

בסיום מלה"ע ה-II חודשה ההעפלה, שנפסקה עם פרוץ המלחמה. הפלגת ניסיון ראשונית נערכה ע"י הספינה, 'דלין'¹, שיצאה באוגוסט 1945 מאיטליה עם 37 מעפילים והצליחה להורידם בחוף שדות ים-קיסריה ב-28.8. בשנתיים הבאות, עד ליולי 1947, נערכו 43 הפלגות שהובילו כ-34,000 מעפילים. תקופה זו ניתן לסווג לשלושה שלבים:

א' – הורדה בחופי הארץ. בשלב זה, מאוגוסט עד דצמבר 1945 נערכו 8 הפלגות, מהן 6 מאיטליה, שהצליחו להוריד כ-1,000 מעפילים בחופי קיסריה, שפיים ונהריה. כתוצאה מהצלחה זו, נקרא הצי הבריטי – The Palestine Patrol – להטיל סגר על החוף הארץ-ישראלי (Palestine).

ב' – מעצר בעתלית. בשלב זה, מינואר עד יולי 1946 נערכו 11 הפלגות, מהן 5 מאיטליה², שהובילו כ-10,000 מעפילים. כל האוניות נתפשו ע"י 'הסיירת הפלסטינית' והמעפילים נעצרו במחנה עתלית ושחררו במסגרת מכסת 1,500 הרישיונות ('סרטיפיקטים') החדשיים³.

ג' – גרוש ומעצר בקפריסין. בשלב זה, שנמשך כשנה, מאוגוסט 1946 עד יולי 1947, נערכו 24 הפלגות, מחציתן מאיטליה, שהובילו כ-23,000 מעפילים. כל האוניות, למעט 2⁴, נתפשו ע"י 'הסיירת הפלסטינית' ומעפיליהן הועברו ע"י אוניות בריטיות למחנה מעצר בקפריסין.

1947. משנוכחו הבריטים לדעת שממדי ההעפלה – מספר ההפלגות וגודלן של האוניות – הולכים וגדלים, הם החליטו לשנות את מדיניות הלחימה בהעפלה בשתי דרכים משלימות:

א' – מניעת יציאת המעפילים מארצות המוצא. הלחץ הבריטי התפרש על כל המדינות בהן הוכנו או יצאו האוניות – מרומניה במזרח ועד לצרפת ופורטוגל במערב. מסיבות גיאופוליטיות, איטליה נבחרה כיעד העיקרי להגשמת מדיניות זו. כבר באביב 1947 החל 'המוסד' לעליה ב' לחוש את ההשלכות של הלחץ הבריטי. בדינו 13 מסמכים ומזכרים ו-5 רשימות – חלקן הוגדרו כסודיות – שהכילו מידע על 43 אוניות, שהוגדרו כ"רשימה מגובשת של אוניות הידועות או חשודות כמעורבות בתעבורה הבלתי-לגלית של מהגרים לארץ-ישראל", שנשלחו ע"י השגרירות הבריטית ברומא למשרד החוץ האיטלקי מיולי עד נובמבר 1947. החומר שופך אור על מאמצי הבריטים להצרת פעילות 'המוסד'.

האות הראשונה להגשמת מדיניות זו התבטא בניסיון לעכב את הפלגת 'אקסודוס' 47'⁵ ומניעת תדלוקה. במכתב מהשגרירות הבריטית מה-3 ביולי 1947 (325/161/47) הם מודים לשר החוץ האיטלקי "בעניין *President Warfield* (השם המקורי של האוניה) *אנו כותבים להודות על עזרתך לוודא שאוניה זו לא תתודלק... ממשלת הוד מעלתו מעריכה מאד את המאמצים שהממשלה האיטלקית עושה להגביל אוניות החשודות בהעברת מהגרים בלתי-חוקיים לארץ-ישראל*", אך לאחר שהאוניה הצליחה לעבור מאיטליה לצרפת תכנן המודיעין הבריטי (MI6) "לנטרל את *President Warfield* באמצעות יכטה עם חבלנים מיומנים שיצמידו מוקש ימי בעל השהיה של 3-4 ימים לדופן האוניה". מקבלי ההחלטות הבריטיים נרתעו מאישור הביצוע ואחד המתכננים חשב שהייתה זו "ההזדמנות הגדולה ביותר שפוספה"⁶.

¹ כינויו של אליהו גולומב, מפקד ארגון 'ההגנה', שנפטר ביולי 1945.

² 'פרשת לה-ספציה' - הספינות, 'אליהו גולומב' ו'דב הוז' נתפשו באיטליה והורשו להפליג ארצה.

³ 'עמירם שוחט' הצליחה לפרוץ את הסגר הבריטי באוגוסט 1946 ולהוריד את 183 המעפילים בחוף שדות-ים.

⁴ 'עמירם שוחט' ו'רפיח', שטבעה בדרכה ומעפיליה הועברו הישר לקפריסין.

⁵ עדה סרני, 'ספינות ללא דגל', עמ' 134: "ששה שבועות של עיכוב דרמטי" בפורטו ונרה, לה-ספציה.

⁶ קית' ג'פרי, MI6-ההיסטוריה של SIS (שירות המודיעין הסודי הבריטי), עמ' 4-693.

החמרת המדיניות התגלתה לאחר כחודשיים. ב-30 באוגוסט בוצעה ע"י הבריטים חבלה באוניה 'עצמאות' (Pan Crescent). במהלך התמרון לקראת יציאתה מנמל ונציה "נשמעה התפוצצות חזקה... וחרטומה ננעץ בקרקעית תעלת המספנה. היא נפגעה ממוקש תת-ימי... אחרי ימים מספר השמיע הקצין (האיטלקי) שנשכר בידי שירות הביון הבריטי וידוי מלא באוזנינו... הוא הבין שסיועו לבריטים היה עלול לגרום למותם של בני-אדם"⁷.

במהלך עבודת תיקון נזקי הפיצוץ המשיכו הבריטים ללחוץ על האיטלקים על מנת שימשיכו לעכב את יציאת האוניה. למכתב מה-5 בספטמבר 1947 (389/42/47) צרפו הבריטים "רשימת אוניות מס' 3", שכללה 13 אוניות חשודות, שהאחרונה בהן הינה P.C.: "כרגע נמצאת בתיקונים בונציה בעקבות פיצוץ... וניתן להבין שהיא מתכוננת להפליג למזרח הים התיכון... ויש חשד להכנתה לשימוש בתעבורה בלתי-לגלית". במזכר מה-7 באוקטובר מציינים הבריטים שהאיטלקים השהו את תשובתם עד ליום יציאתה וכי "ב-25 בספטמבר דווח מנהל המחלקה הפוליטית למויפה הכוח הבריטי, כי השלטונות האיטלקיים אינם חושבים לאפשרי להמשיך לעכב יותר את האוניה והרשו לה לעזוב".

תסכולם של הבריטים מחוסר היענות האיטלקים מוצא ביטוי במזכר שצורף למכתבם מה-9 באוקטובר 1947 (37/193/47): "נצטוונו להביע את אכזבתנו של בוין⁸ מכישלון השלטונות האיטלקיים לעצור את P.C. ולהדגיש את החשיבות הגדולה שהממשלה הבריטית מייחסת לסיוע של הממשלה האיטלקית במניעת הגירה בלתי-לגלית לארץ-ישראל, בתקופה קריטית זו של אחריות בריטית בארץ-ישראל המותנית בהסדר עתיד ארץ זו ע"י 'האומות המאוחדות'... ממשלת הוד מלכותו מאיצה בממשלה האיטלקית לנקוט בפעולה יעילה ונמרצת למניעת הפלגות אלו (במזכר רשומות עוד 8 אוניות) ". ראוי לציין שעל אף ההסדר שהושג - החלטת 'כ"ט בנובמבר' - המשיכו הבריטים במלחמתם בהעפלה עד לסיומו הפורמאלי של המנדט הבריטי ב-15 במאי 1948 (הספינה 'נחשון' נתפשה ע"י הצי הבריטי ב-26 באפריל והמעפילים גורשו לקפריסין).

ב' - החזרת המעפילים לארצות המוצא. לאחר שנכשלו בניסיונותיהם למנוע את יציאת 'אקסודוס 47' עם 4,530 מעפילים, החליטו הבריטים לשנות את מדיניותם - מבלי לפרסם זאת מראש - ולהחזירם לארצות המוצא באמצעות 'אוניות גירוש' בריטיות (אוניות המעפילים עצמן צורפו ל'צי הצללים' בנמל חיפה). "הקורבן" הראשון שנבחר הייתה 'אקסודוס 47'. לאחר קרב ההשתלטות, בו נהרגו שני מעפילים ואחד מקציני האוניה ונפצעו מעל למאתיים מעפילים, הועברו המעפילים בנמל חיפה ל-3 'אוניות הגירוש' שהיו אמורות להחזירם לצרפת. הצרפתים הביעו נכונות לקלוט אותם, אך המעפילים סרבו לרדת והבריטים הורידו אותם למחנות מעצר ב...גרמניה ('המוסד' הבטיח למעפילים להעלותם ארצה בהקדם ואכן, רבים מהם הגיעו ארצה ב'עליה ד' - דרכונים מזויפים, עוד לפני סיום המנדט הבריטי).

⁷. 'ספינות ללא דגל', עמ' 138.

⁸. שר החוץ הבריטי של ממשלת הלייבור, שהוביל את המדיניות הבריטית למניעת עלייה יהודית לארץ ישראל. ייאמר "לזכותו" שפעילותו העלתה את בעיית עתיד ארץ ישראל בתום המנדט הבריטי להחלטת 'הכ"ט בנובמבר' (בריטניה נמנעה).

**"נערי הפלים" ממתנים בפורט דה-בוק למגורשי 'אקסודוס 47'
משמאל לימין: גד הילב, יאיר ברקר ווילי רוסטוקר**

לאחר ניסיון כושל זה חזרו הבריטים למדיניות הגירוש והמעצר בקפריסין, שנמשכה גם לאחר החלטת 'כ"ט בנובמבר'. בשלב זה שנמשך מיולי 1947 עד הכרזת העצמאות במאי 1948, נעצרו עוד 18 אוניות. 3 אוניות פרצו את הסגר הימי ו-3 הגיעו מיד לאחר הכרזת העצמאות.⁹ ראוי לציין שכחודשיים לאחר כישלון החזרת מעפילי 'אקסודוס 47', סיימו הבריטים את המזכר מה-9 באוקטובר 1947 באיום על מנכ"ל משרד החוץ האיטלקי: **"אתה מודע שהממשלה הבריטית הבהירה שהיא עשויה להיות מחויבת לבקש שמהגרים כאלו יוחזרו לארצות שידוע שמהן הן יצאו"**.

את הכישלון הבריטי ניתן לייחס לשני גורמים עיקריים:

א'- הנטל החומרי שהיה כרוך בהפעלת אמצעים וכוחות רבים ואחזקת מחנות המעצר בקפריסין - מספר המעפילים שעברו את המחנות היה למעלה מ-52,000 - ע"י האימפריה הבריטית שירדה מנכסיה.

ב' - הלחץ הפוליטי והמוראלי של דעת הקהל העולמית - תוצאה של המאבק הבלתי-שקול בין הצי הבריטי והמעפילים.

לכך יש להוסיף את הסיוע של איטליה ובמידה מסוימת גם של צרפת, שבד"כ עמדו בלחץ הבריטי ושילמו לעתים "מס שפתיים", שהתבטא בעיכוב הפלגות, אך לא במניעתן. וכן את הסיוע של ארצות הגוש המזרחי שניתן "לא מאהבת מרדכי, אלא משנאת המן"-בווין¹⁰.

ומעל לכול, עמדה הנחישות של כל הגורמים שעסקו בהעפלה ובראשם המעפילים.

⁹ . 'נחשון', הספינה האחרונה שנתפשה ב-26 באפריל 1948 ומעפיליה גורשו לקפריסין.
'עליה', 'הפורצים' ו'האומות המאוחדות' פרצו את ההסגר ו-3 ספינות הגיעו לאחר הכרזת העצמאות:
'לניצחון', 'מדינת ישראל' ו'קרב עמק איילון'.
¹⁰ . ובד"כ בתוספת תשלום "פר ראש".

הסיירות הבריטיות, לרבות Ajax, שימשו כאוניות פיקוד במבצעי תפיסת אוניות המעפילים וגירושם לקפריסין. מלחי המשחתות הוכשרו לשמש כ'צוות השתלטות' במהלך תפיסת האוניות.

My dear Zoppi

BRITISH EMBASSY,
ROME.
20th September 1947

I had meant to ask you to receive me this morning so that I could hand you the two enclosed notes about the suspected revival of illegal Jewish emigration from Italian territory. I was also looking forward to having a general talk with you since owing to our respective absences it is quite a long time since we last met. Unfortunately, I have got such a bad cold that I do not feel that I ought to come and infect you with it! So I am sending the two notes by hand and I am sure that we may count upon you to do all you can towards securing the necessary action to forestall these further attempts to abuse Italian territory.

I should like to come to have a general talk with you early next week, on the assumption that I am no longer infectious and that you will have the time to give me an interview.

Yours sincerely,
JG Ward

Count Vittorio Zoppi,
Head of Political Department,
Ministry of Foreign Affairs,
Palazzo Chigi,
ROME.

23 Sept 1947

L. R. 28-7